

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФІЯ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

УДК 101.8(091)
ББК 87.3(4УКР)5

Оксана Чурсінова
Національний університет “Львівська політехніка”

НАУКА І ТЕХНІКА У СТРУКТУРІ ТА ДИНАМІЦІ НООСФЕРИ ЗА В.І. ВЕРНАДСЬКИМ: МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

© Чурсінова Оксана, 2007

Розглядаються методологічні ідеї В.І. Вернадського, які істотно вплинули на розвиток вітчизняної науки і технічної діяльності в Україні. Показано, що згідно з позицією В.І. Вернадського наука і техніка в структурі ноосфери є системоутворювальним і динамічним чинником розвитку організованого людства.

Ключові слова: ноосфера, методологія, техногенез, техносфера.

Chursinova Oksana. Science and technics in the structure and dynamics of noosphere after Vernadsky: methodological aspects.

In the article it is examined methodological ideas of V.I. Vernadsky, which substantially influenced the development of native science and technical activity in Ukraine. It is showed that, according to Vernadsky's positions, science and technology in the structure of noosphere appear as systematizing and dynamic factors in the development of organized humanity.

Key words: noosphere, methodology, technical genesis, technical sphere.

Вчення про ноосферу органічно увійшло у сучасний філософський світогляд. В осмисленні глобальних проблем людства поняття ноосфери є одним з базових і має значний евристичний потенціал. Виникнення концепції ноосфери у різних інтерпретаціях найтісніше пов'язано з іменами двох видатних мислителів ХХ століття – українського вченого В.І. Вернадського та французького археолога і теолога П'єра Тейяра де Шардена, хоча сам термін був запропонований значно раніше. Обидва вони приділили увагу феномену техніки і кожен своєрідно, з нових методологічних позицій осмислив роль науково-технічної складової в структурі ноосфери.

Вельми поширеною у літературі є загальна оцінка феномену науки і техніки в сучасному суспільстві, яку, за класифікацією видатного німецького філософа К. Ясперса, можна звести до трьох позицій: оптимістичної, песимістичної і нейтральної. У цьому контексті і Тейяр де Шарден, і В. Вернадський оптимістично дивилися на перспективи технічного прогресу. Такий оптимізм, за К. Ясперсом, базується на тому, що “у техніці сучасного типу міститься ідея нового людського середовища і розвиток техніки не безмежний, а спрямований на певне завершення, яке виявиться завершенням нового типу, матеріальним базисом людського існування” [25, с.131].

Метою цієї статті є дослідження методологічних аспектів осмислення техніки В.І. Вернадським, оскільки саме його ідеї істотно вплинули на теорію і практику наукової і техніко-виробничої, а також екологічної діяльності в Україні. Однак зазначимо, що формування концепції ноосфери В.І. Вернадського і розвиток цих ідей послідовниками вченого в Україні перебували у певній кореляції з поглядами Тейяра де Шардена.

Володимир Іванович Вернадський, видатний природодослідник, філософ і організатор науки в Україні, осмислюючи взаємозв'язок суспільства і природи, вважав його базовим у становленні і розвитку якісно нового стану нашої планети, якому він дав назву “ноосфера”. У вченні Вернадського ноосфера розглядається як система значно складнішого рівня, ніж біосфера і суспільство самі по собі. В. Вернадський запроваджує нові методологічні засоби у дослідження системи “природа – суспільство”, його новації у методології є загальноновизнаними [3, с.3,5; 14, с.5]. Він неодноразово вказував на неадекватність традиційних підходів, які є недостатніми або і зовсім непридатними для наукового дослідження і прогнозування процесів, що відбуваються у ноосфері.

Методологічним аспектам концепції ноосфери В. Вернадського приділялося достатньо уваги у працях вітчизняних [2; 3; 10; 12; 13; 17; 18; 20] і зарубіжних [1; 4; 11; 14; 15; 16; 19; 21; 22; 23 та ін.] вчених. Більшість з них звертали увагу на те, що В.І. Вернадський в своїх роботах здійснив інноваційний науковий синтез у розумінні взаємозв'язку природи і суспільства, запровадив новий рівень методології системного типу. Власне, поняття ноосфери та її основні характеристики стали конкретизацією системного осмислення розвитку людства як активного фактора (функції) біосфери Землі. В цьому розвитку важливу роль відіграють наука, техніка і технологія. В. Вернадський значну роль приділив техногенній діяльності людства, показав неоднозначність, діалектичний характер розвитку техніки та її впливу на суспільство і ноосферу загалом, в чому й проявився новаційний характер. Найгрунтовніше і дискусійно питання про зміст вчення В. Вернадського ставиться в працях Р.К. Баландіна. Зокрема, в роботі “Ноосфера чи техносфера” цей дослідник, який багато років вивчає проблеми техносфери, висловлює сумніви щодо методологічної і прогностичної ролі ідей В. Вернадського стосовно майбутнього людства [1, с.114, 115]. Натомість він формулює свою концепцію техносфери, відштовхуючись від ряду ідей В. Вернадського. Проте в інших працях не акцентувалися методологічні особливості ідей В. Вернадського стосовно взаємозалежного розвитку науки і техніки як найдинамічнішого компонента ноосфери. Однак розвиток техніки, значною мірою непередбачувані і неконтрольовані наслідки втручання озброєного технікою людства в динаміку біосфери все більше непокоять не тільки вчених, але й решту жителів нашої планети.

На нашу думку, методологічний потенціал теорії ноосфери В. Вернадського далеко не вичерпаний; навпаки, потребує уважнішого осмислення та опрацювання.

Питання про тенденції розвитку техносфери у зв'язку з концепцією В. Вернадського розглядає також український дослідник В.М. Барякін [2; 3]. Він вважає, що техносфера “відбиває тенденції розв'язання екологічних проблем... технічно-інженерними, технологічними і культурними способами” і водночас “має тенденцію до космізації свого розвитку, а в наш час ще й тенденції екстенсивної мілітаризації та екстенсивного природозабруднення, що не тільки ускладнює процес ноосферизації, а й посилює можливість настання екологічної катастрофи” [3, с.14]. У працях В.М. Барякіна акцент робиться на негативних тенденціях технічного поступу і глобалізації його у ноосфері. Ці процеси є небезпечними і тривожними, однак концентрування на них є недостатньо конструктивним підходом. Натомість в працях В. Вернадського знаходимо багато раціональних моментів, осмислення яких сприятиме виробленню позитивних і творчих шляхів подолання всього комплексу глобальних проблем людства.

Спроба осмислити концепцію Вернадського щодо розвитку техніки в контексті людського фактору зроблена також в статті вітчизняних дослідників Е.Ю. Смотрицького і В.І. Шубіна, яка, однак, не позбавлена перебільшень. “У працях В.І. Вернадського, – зазначається в цій статті, – ідея гармонійної взаємодії людини і природи, думка про підпорядкування науково-технічної діяльності вирішенню соціальних завдань втілилася у цілісну концепцію ноосфери, яка є гуманістичною альтернативою технологічному песимізму і технократичному мисленню” [18, с.17]. Безумовно, осмислення науково-технічного фактора в структурі ноосфери, здійснене В. Вернадським, відповідає на деякі запити розвитку сучасного людства, але не можна однозначно стверджувати, що саме це вчення є достатньо дієвим у боротьбі з агресивним наступом на природу неконтрольованого і вельми небезпечного за своїми наслідками технічного поступу. Воно, швидше,

здійснює орієнтаційну методологічну функцію і поступово виявлятиме свій прогностичний потенціал у кореляції із рядом інших вчень і прозрінь сучасних мислителів.

Загалом у згаданих працях науково-технічний поступ у структурі ноосфери розглядається побіжно, натомість В. Вернадський вказував на цей фактор як дуже істотний і найдинамічніший.

Отже, можна констатувати необхідність глибокого вивчення спадщини В. Вернадського з погляду методологічних підходів до осмислення ним науки і техніки в структурі і динаміці ноосфери, чим і зумовлена актуальність цієї статті.

Ідея про те, що біосфера нашої планети переходить у стан ноосфери, має непересічне значення для розроблення методології дослідження системи “природа – суспільство”. Одним із перших український вчений зрозумів методологічну невідповідність засобів науки, що були сформовані в XIX столітті, тим глобальним процесам, які вже відчутно виявили себе в XX ст. і в яких людство загалом виступає як функція планетарної системи. “Ми живемо в епоху, – відзначав він, – коли людство вперше охопило в бутті планети всю землю. Біосфера перейшла в новий стан – в ноосферу” [5, с.20–21].

Основою теорії ноосфери у вченні В. Вернадського є особлива частина організованої біосфери, яка з’явилась в еволюційному процесі Землі та в історії людства, тобто людська діяльність, що постала як нова геологічна сила. Ноосфера, яка є закономірним етапом розвитку системи “біосфера і людство”, є таким ступенем її організованості, за якого людська діяльність, ґрунтуючись на природних продуктивних силах біосфери, розширяє можливості розвитку останньої. Вчення про ноосферу в концентрованому вигляді розкриває становлення нової форми організованості планетарних процесів, створеної розумною діяльністю людини. Наука, культура, мораль, вільна творча діяльність – це “додатки” ноосфери, фактори її становлення.

В XX столітті поряд з біосферою виникла техносфера. Техносфера – це галузь технічної діяльності людини на Землі і в космосі. Її утворення визначили еволюція біосфери і живих організмів, поява людини розумної, здійснення нею праці фізичної та інтелектуальної, суспільні організації. Триває все активніша цілеспрямована перебудова природних умов Землі, що призводить до непередбачуваних наслідків.

За своїм походженням, розвитком техносфера принципово відрізняється від інших планетних оболонок. Її назва від (грец. τέχνη (техне) ремесло, мистецтво, майстерність) вказує на рукотворний, мистецький характер сфери і логічно пов’язана з поняттям “техногенез”, яке вкорінилося в науці і частково у філософії [1].

Поняття “техногенез” передбачає носія цього процесу, тобто технос або техноречовину. Завдяки цьому техносфера являє собою якісно новий елемент біосфери. В техногенних процесах реальною геологічною силою стає техніка, яка вимагає великих об’ємів енергії і речовини біосфери, витискуючи і стримуючи живі організми, зокрема людину. Людина, техноречовина (техніка) і техносфера утворюють єдину систему.

Її вплив на життя планети зростає. Це потребує не просто розумності з погляду здорового глузду, обачності в діях, але й наукового передбачення, серйозного наукового аналізу і на їхній основі суворого регулювання практичної діяльності людства і його стосунків з природою, комплексного і глобального підходу до оцінки впливу наслідків нашої діяльності на природу. Певні зрушення в цій галузі вже є. Це, наприклад, “нові енергоощадні технології, і лібералізація економіки, і стрімкий розвиток колективного Інтелекту, базованого на нових засобах зв’язку і комп’ютеризації, і поступовий поворот свідомості вчених, політиків, та й простих смертних” [14, с.10].

У творах В. Вернадського техносфера розглядається в її становленні і розвитку, діалектичному взаємозв’язку науки і практики. Говорячи про науково-технічну діяльність, В. Вернадський мав на увазі не лише виробничо-практичну, але й соціальну сферу життя людства. Велику роль у формуванні техносфери відіграє наукова думка, яка переробляє біосферу, будує і спрямовує технічну роботу людства. Наукова думка як глобальний геологічний фактор, вважав В. Вернадський, є активним агентом у системі ноосфери. Людина науково мислила і завдяки праці змінила біосферу, пристосувала її до себе і сама створила умови прояву властивої їй біохімічної енергії розмноження. Основним в цьому процесі дієвого впливу наукової думки на зміну біосфери стало

точне встановлення факту і його перевірки, яке виросло, ймовірно, з технічної роботи, викликані потреби повсякденного життя [5, с.49]. Отже, на думку В. Вернадського, повсякденне життя, праця, застосування наявної техніки вимагали все точніших перевірених знань. Розвиток науки як відповідь на ці потреби, своєю чергою, зумовив нові технічні винаходи, які застосовувалися у виробничій і загалом у соціальній діяльності. Цей процес не припинявся і все більше поширювався, приводив до розростання техносфери і ноосфери у планетарних масштабах.

Тейяр де Шарден також вважав наукові дослідження та їхнє технічне впровадження важливим фактором формування ноосфери. Він вказував, що наука для людини – це “не побічне заняття, а суттєва форма діяльності, фактично природний вихід, відкриття для надлишку сил, що постійно вивільняються машиною” [21, с.219].

У роботах В. Вернадського зустрічається поняття “наукова техніка”, яке означає, на наш погляд, способи і методи, якими користується наука, здобуваючи знання. Йдеться про методологічні аспекти науки. Вчений відзначає зв’язок наукової техніки з політикою, ідеологією, повсякденним життям. “Заселення людьми всієї планети – зазначав вчений, – стало можливим тільки завдяки різкій зміні побутових умов, пов’язаних з новою ідеологією, з різкою зміною завдань державного життя, з ростом наукової техніки, які здійснилися на той час” [5, с.26].

У праці “Нариси з історії сучасного наукового світосприйняття” виразно простежуються нові підходи В. Вернадського до історії науки і техніки. Їхній методологічний потенціал не втрачає своєї актуальності і в наш час. Вчений міркує про науку, наукову думку, відзначаючи їхню появу тільки з того часу, коли людина почала замислюватися над точністю знання і шукати наукову істину для істини як справу свого життя, тобто тоді, коли науковий пошук став метою.

У кінці XIX ст. Вернадський дійшов висновку, що історія науки і техніки є важливою проміжною ланкою між природознавством і філософією і має першорядне значення для формування наукового світогляду. Розкрити історію становлення, розвитку і трансформації наукового світогляду, рушійні сили і механізми корінних зсувів в уявленні людини про світ і її місце в ньому, простежити в деталях конкретні форми і обставини, в яких відбувались ці зсуви, переломи, перебудови в науковій картині світу – так розумів вчений мету і призначення історії науки і техніки. Розкриваючи минуле, вона допомагає вченому краще зрозуміти сучасне і побачити перспективу, охопити поглядом все поле науки, усвідомити її як живе, динамічне ціле, що перебуває у розвитку, усвідомити взаємозв’язки її галузей і місце своїх досліджень в ній, роль і призначення науки в суспільстві, її взаємостосунки з іншими сферами людської діяльності [6]. В. Вернадський писав: “Історія техніки і природознавства, будучи спеціальною ділянкою науки, висуває специфічні вимоги до кадрів, зайнятих в цій ділянці. Ці наукові кадри, поряд зі знаннями в галузі своєї вузької спеціальності, повинні мати широку наукову підготовку в галузі економіки, історії, філософії. Методи історико-технічних досліджень суттєво відрізняються від методів наукової роботи в технічних і природознавчих інститутах Академії наук. Ці методи визначаються існуванням дисципліни і вивченням джерел, які не грають важливої ролі в наукових закладах АН” [6, с.13].

Історія науки і техніки розглядається Вернадським як невід’ємна частина соціальної історії. Основи і рушійні сили наукового пізнання – у перетворювальній практичній діяльності людства, а праця мільйонів простих людей, їхній досвід і спостереження, їхнє ставлення до оточуючого світу створили основний фундамент, на якому розвивалась наука, що в своїх витоках пов’язана з технікою.

Історія науки, філософії і техніки, як зазначав В. Вернадський в 1921 році на загальних зборах Академії наук, мають велике значення для з’ясування істини; її вивчення необхідне і для правильної оцінки сучасного знання і техніки, і для наукової творчості, усвідомлення значення і неперервності наукової роботи у визначеній, вкоріненій в науковій думці країни галузі. Водночас вивчення цих дисциплін єднає разом всіх спеціалістів, що працюють як в галузі чистого, так і всіх ділянок прикладного знання. [6] Згідно з теорією Вернадського, осмислення історії природознавства і техніки, крім свого наукового значення “як однієї з форм з’ясування істини”, “як засобу досягнення нового” має велике ідеологічне значення. Не можна “залишати без уваги те

життєве значення, яке має зараз для нашої країни виявлення наукової думки і творчої наукової роботи, яка проникає в їх минулі покоління, їх минуле. Якомога повне і глибоке, широке охоплення цими знаннями всього народу, має першорядне значення для народного самоусвідомлення. А усвідомлення народом свого буття є, можливо, найбільша сила, яка рухає життям” [7, с.1].

До методологічних новацій В. Вернадського можна зарахувати його рекомендації системно розглядати історію Землі і людства, надаючи першочергової ваги розвитку науки і техніки в широкому розумінні цього слова. “Ми ясно бачимо, – відзначав він, – що на початку стихійного руху природного явища, яке не може бути зупинено випадковостями людської історії, вперше, можливо так яскраво проявлений зв’язок історичних процесів з палеонтологічною історією виявлення *Homo sapiens*. Цей процес – повного заселення біосфери людиною – обумовлений ходом історії наукової думки, нерозривно пов’язаний зі швидкістю відносин, з успіхами техніки пересування, з можливістю миттєвої передачі думки, її одночасного обговорення усюди на планеті” [5, с.24]. Зазначимо, що такий підхід до науки і техніки поширився лише в другій половині ХХ століття.

В. Вернадський неодноразово підкреслював, що в становленні і розвитку ноосфери необхідно враховувати досягнення всіх наук, зокрема він надавав однакового статусу гуманітарним, природничим і технічним наукам, а також іншим сферам людської діяльності. Разом з тим, в його роботах відзначається особливий динамізм організованої наукової праці, вдосконалення техніки наукового дослідження, тобто методології науки в цьому процесі. “Науки про біосферу та її об’єкти, – писав він, – тобто всі науки гуманітарні без винятку, науки природничі у власному значенні слова (ботаніка, зоологія, геологія, мінералогія і т.п.), всі науки технічні – прикладні науки і в широкому розумінні – є галузями знання, які максимально доступні науковому мисленню людини. Тут зосереджуються мільйони мільйонів неперервно науково встановлених і систематизованих фактів, які є результатом організованої наукової праці, і нестримно ростуть з кожним поколінням, швидко і свідомо, починаючи з ХІ – ХVІІ століть” [5, с.93–94].

Зростання значення науки і розвиток наукового світорозуміння в ХХ ст., за В. Вернадським, виявилось як в докорінній зміні умов повсякденного життя – у відкриттях і винаходах техніки, в проникненні наукової роботи в галузі, котрим вона залишалась чужою в попередні періоди життя людства, тобто – в створенні нових наук [6, с.186]. “Навіть в галузях мистецтва в ХІХ ст. – в цих найбільш далеких від науки проявах людської свідомості, – зазначав вчений, – бачимо ми і відчуваємо могутній вплив наукового світорозуміння, головним чином завдяки суттєвій зміні і безмежним горизонтам техніки, які відкрились” [6, с.187].

Подібно розглядав величезні можливості техніки і Тейяр де Шарден, який пов’язував з нею саму можливість виживання людства. Він писав про необхідність розумної організації життя на землі, розподіл ресурсів земної кулі, регулювання засвоєння вільного простору. Людська енергія, що вивільняється людиною, повинна бути організована у напрямі “гармонійного примирення свободи з плануванням і об’єднанням у цілісність” [21, с.222]. Науці і техніці вчений надавав значення як фактору здійснення цих завдань і, отже, забезпечення самої можливості майбутнього для людства.

В. Вернадський змушує глибоко замислити над глобальними наслідками розвитку науки і техніки, над виникненням реального цілковито нового, “вселенського” об’єкта, який формується під дією людської діяльності, наукової думки і заснованої на ній суспільної праці. Він спонукає поглянути на весь розвиток природи, соціального життя, науки і техніки під таким кутом зору, який, власне, необхідний для розкриття не відомих раніше рис цього цілісного величезного, всесвітнього процесу [5, с.165].

Методологічне значення і прогностична роль вчення В. Вернадського про ноосферу виявляється і в тому, як він тлумачить кризові явища у розвитку науки і техніки, зміни у парадигмах. Він розмежовує способи науково-технічного мислення в епохи до і після ХХ ст. Уявлення, з якими людство Заходу вступило в ХХ століття, попри всі успіхи природознавства, математики, історичних наук, техніки ХІХ ст., склались у ХVІ столітті, на базі більш ранніх досягнень Коперніка і шляху, прокладеного Колумбом. ХХ ст. вносить, з усе більшою інтенсивністю, докорінні зміни в світорозуміння нового часу. Це зміни іншого масштабу, ніж ті, що

створювались в минулому столітті. Вони аналогічні тим, які внесли в світогляд середніх віків філософія, наука і техніка початку XVII століття. В. Вернадський передбачав, що поворот наукового мислення, який ми переживаємо, більш подібний до стародавньої кризи духовного життя, до тих змін, які відбувалися дві з половиною тисячі років тому в VI і найближчих століттях до нашої ери, коли створювалась велика еллінська наука, розквітала техніка, вперше набуваючи знайомих і близьких нам форм в середземноморському культурному центрі філософська думка [6, с.230–231]. “Існування в минулому таких самих великих поворотів мислення, – відзначав В. Вернадський, – які зараз розгортаються перед нами, є безсумнівним” [6, с.230]. У зв’язку з цим можна зауважити, що і вчення В. Вернадського про ноосферу та роль науки в її формуванні, а також про техніку як найдинамічніший елемент ноосфери знаменують новий поворот у розвитку науки, вимагаючи зміни парадигми наукового мислення.

Видатний вчений звертав увагу на необхідність системного підходу до вивчення історії наукового знання, вказував на неприпустимість розгляду розвитку науки в певній країні відокремлено від історії світової теоретичної думки, на якій зрештою ґрунтується будь-яка окрема частина науки. Наукове знання, своєю чергою, не може бути осмислене лише як теоретичне, тобто як рух чистого мислення, але повинно розглядатися в ноосфері у зв’язку з практичним використанням – історією техніки в її широкому розумінні. В. Вернадський писав: “Історії науки і техніки, разом взяті, можуть бути розглянуті в геології і біології як історія створення на нашій планеті в біосфері нової геологічної сили – людської праці і думки. Ця геологічна сила, поступово створена, геологічно довго, в нашому столітті отримала яскравий прояв, і на наших очах біосфера перетворюється, як висловились Леруа і Тейяр де Шарден, у ноосферу, тобто охоплює науково-технічну думку і переходить в нову геологічну стадію. Я вважаю, що ми не можемо в нашій роботі не враховувати неминучих тенденцій майбутнього і з цієї точки зору відділяти історію науки від історії техніки” [6, с.296].

Міркуючи про шляхи розвитку науки і техніки, Вернадський приходив до висновку про внутрішні причини цих процесів, які він вбачає в духовній сфері, у людському чиннику, який і є рушійною силою формування ноосфери. Він писав: “Причина постійної появи паростків наукової думки, ймовірно, вказує на існування в середовищі нашого суспільства якихось сприятливих для цього умов; але умови ці, як всі причини психічного характеру, майже зникають з об’єкту історика; він може констатувати їх появу, але не знаходить їм пояснення у зовнішніх обставинах, які ним вивчаються. Він може тільки констатувати, що їх зростанню і неповному заглушенню сприяли умови державного життя, які вимагали спеціальних знань і широкого розвитку техніки. А між тим цією технікою і цим знанням могли володіти тільки люди природно науково освічені і математично мислячі” [8, с.71]. Новий прояв життя живої речовини, що виріс в нашу епоху, силу цивілізованого людства, що по-новому і з небувалою інтенсивністю охоплює всю планету і проникає наверх в стратосферу, В. Вернадський вважає початком нової геологічної психозойської ери.

В. Вернадський відводив особливе значення науковій думці людства як фактору, що пришвидшує це перетворення. В нашу епоху такі компоненти людської діяльності, як виробництво, наука і техніка в їхньому поєднанні набувають нових визначень і масштабів.

Розглядаючи людину як розумного майстра, Вернадський показав, що в ході його розвитку трудова діяльність перетворилась на геологічну силу, яка створює нову епоху в геологічній історії планети. Підкреслюючи роль праці в еволюції людини, роль виробництва в розвитку суспільства, Вернадський роздумує не тільки про зростання розвитку знарядь праці, виробничих сил та їхнього впливу на розвиток людини і суспільства загалом, але про геологічний ефект трудової виробничої діяльності людини, який виникає в процесі еволюції суспільства, свідчить про “олюднення” природи. Перспективи технічного прогресу вбачаються в тому, щоб перетворити природні біологічні процеси на штучні, тобто оволодіти таємницями процесів утворення живих організмів і створити штучні біотехнології високої продуктивності.

За уявленнями В.Вернадського, “природознавство і нерозривно пов’язана з ним техніка не є випадковим явищем на нашій планеті, не є творінням “вільного розуму”, “людського генія”, незалежно від матерії і енергії, а є природним явищем. Висуваючи це положення, вчений тим самим

визначив своє негативне ставлення до суб'єктивізму в розумінні історії природознавства і намагання знайти об'єктивні засади і внутрішні закономірності розвитку наукової думки. Тільки за такого підходу, цілком слушно вважав В. Вернадський, можна підняти історію природознавства до рівня самостійної наукової дисципліни, завдання якої полягає в тому, щоб намагатися пов'язати науково встановлені факти, шукати узагальнень і приводити їх в систему і порядок.

В.І. Вернадський глибоко розкриває екологічний аспект розвитку ноосфери: вплив діяльності людини на природу, на середовище проживання, глобальні процеси на нашій планеті. Він доводив, що внаслідок розвитку науки і техніки антропогенний процес стає порівнянним з геологічними чинниками. Удосконалення засобів спілкування, зв'язку і транспорту покінчили з колишньою ізольованістю окремих ділянок Землі. Знання і техніка перетворились, за виразом Вернадського, на планетне явище не тільки в тому сенсі, що їхні результати швидко стають надбанням всього людства, але також і в тому, що вони нарівні з природними силами визначають подальшу долю нашої планети.

П. Тейяр де Шарден також виділяє фактори небезпеки, пов'язані з технічною діяльністю людства, новими можливостями техніки в роботі “Феномен людини”. Він говорить про те, що у міру зростання і ускладнення у сфері біосфери і ноосфери примножуються внутрішні загрози. Це стерильність, війни, революції і ще безліч способів покінчити із життям на Землі [21, с.216].

Вернадський зробив дуже важливий висновок про те, що в біосфері немає ентропії, а навпаки, йде накопичення енергії – ектропія, що особливо яскраво проявилось в технологічній діяльності людства. Свою останню публікацію “Деякі слова про ноосферу” Вернадський закінчує дуже оптимістично: “Зараз ми переживаємо нову геологічну еволюційну зміну біосфери. Ми входимо в ноосферу... Ідеали нашої демократії йдуть в унісон зі стихійним геологічним процесом, із законами природи, відповідають ноосфері. Можна подивитись тому на наше майбутнє впевнено. Воно в наших руках. Ми його не випустимо” [9, с.242]. Настав час не тільки використовувати, а й діяти, глибоко і комплексно вивчаючи явища, розуміючи тенденції їхнього розвитку і можливі наслідки нашого втручання. Перехід у ноосферу є надзвичайно складним, кризові явища все наростають і будуть наростати ще швидшими темпами. Відповідальність за цей перехід, як неодноразово відзначав В. Вернадський, покладено на людство, у якого вже майже немає часу на довгі роздуми [14, с. 10].

Підсумовуючи розгляд ідей В. Вернадського, можна констатувати, що методологічні аспекти його вчення про ноосферу і техносферу є необхідним компонентом сучасного світогляду і підґрунтям осмислення і розв'язання кризових ситуацій, спричинених швидким технічним розвитком людства. Дослідження дає змогу зробити такі висновки.

В. Вернадський довів, що діяльність людини (зокрема наукова і технічна) на новому етапі її розвитку зростає до рівня функції біосфери, утворюючи в ній нове явище – ноосферу; власне розвиток науки і техніки (техногенез) виявляє себе як найдинамічніший фактор у структурі ноосфери. Це вчення, як можна вважати фундаментальним положенням вчення, є проявом нових тенденцій у розвитку науки і техніки і вимагає зміни парадигм наукового мислення.

Поняття “техніка” у вченні В. Вернадського про ноосферу застосовується у ширшому, ніж загальноприйняте, значенні, зокрема воно позначає і систему методів наукової роботи, що дає можливість розглядати розвиток науки і техніки (“техногенез”) у взаємозв'язку і взаємозалежності.

Знання і техніка, на думку В. Вернадського, перетворилися на планетарне явище, і це покладає на людство небачену раніше відповідальність за долю Землі, тому зміна методологічних засад пізнання і діяльності є невідкладним завданням нашого часу.

1. Баландин Р.К. Ноосфера или техносфера // Вопросы философии. – 2005 – №6. 2. Барякин В.Н. Методологический статус и современная интерпретация понятия “ноосфера” // Философские науки. – 1983. – №4. 3. Барякин В.М. Идея ноосферы [Проблеми розроблення вітчизняною наукою і філософією]: Препринт. – К., 1991. 4. Васильев А.Л. Сохранится ли ноосфера Вернадского в XXI веке? // В.И.Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 5. Вернадский В.И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление. Книга вторая. М., 1977. 6. Вернадский В.И. Избранные труды по истории науки. М., 1981. 7. Вернадский В.И. Памяти академика К.М. фон Бэра. – Труды Комиссии по истории знаний. Л., 1927, вып.2. 8. Вернадский В.И.

Труды по истории науки в России. – М., 1988. 9. Вернадский В.И. Научная мысль как планетное явление. М., 1991 10. Голубец М.А. Актуальные вопросы экологии. – К., 1982. 11. Забелин И.М. Быть среди живых... // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 12. Киселев Н.Н. Объект экологии и его эволюция: Философско-методологический аспект. – К., 1979. 13. Ковдра В.А. В.И. Вернадский в мировой науке. // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 14. Мусеев Н.Н. Вернадский и современность // Вопросы философии. – 1994. – №4. 15. Мочалов И.И. Возвращаясь к роковым проблемам. // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 16. Олейников Ю.В. В.И. Вернадский и глобальные проблемы современности // Философские науки, 1988 - №3. – С. 68-76. 17. Семенюк Э.П. Сталий розвиток: необхідність екологізації освіти і виховання // Філософські пошуки. – Вип. XIX. – Львів-Одеса, 2005. 18. Смотрицкий Е.Ю., Шубин В.И. Гуманистическая концепция техники и технического прогресса в трудах В.И. Вернадского // Философские проблемы современного естествознания. – Вып. 71. – К., 1989. 19. Соколов Б.С. Предсказательная сила идей // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 20. Тарасенко Н.Ф. Природа, технология, культура: Философско-мировоззренческий анализ. – К., 1985. 21. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1987. 22. Хатчинсон Дж. Биосфера. // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 23. Хильми Г.Ф. Хаос и жизнь. // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 24. Янин А.Л., Микулинский С.Р., И.И. Мочалов Слово о Вернадском // В.И. Вернадский: pro et contra. – СПб., 2000. 25. Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

УДК 291.1:] (477)
ББК 87. 215

Зиновій Тіменик, Михайло Скалецький
Національний університет “Львівська політехніка”

ІДЕЯ БОГА У СПАДЩИНІ ПАТРІАРХА ЙОСИФА СЛІПОГО З ПОГЛЯДУ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ РЕЛІГІЇ

© Тіменик Зиновій, Скалецький Михайло, 2007

Розглянуто основні концепції ідеї Бога в духовних творах Патріарха Йосифа Сліпого. Стверджується намагання Патріарха гармонізувати богословську традицію з принципами української філософії релігії, зокрема щодо трипостасності Бога (Пресвятої Трійці).

Ключові слова: ідея, Бог, буття, пізнання, філософія релігії, богослов'я, філософія часу.

Timenyk Zinovij. The idea of God in Patriarch's Joseph's Slipyj's heritage in the context of the ukrainian philosophy of religion.

In article is considered main concepts of the idea of God in Patriarch's (Cardinal's) Joseph's Slipyj's spiritual writing. Is confirmed about Patriarch's attempt to concord the theological tradition with the principles of ukrainian philosophy of religion in regard to God (Trinity) specifically.

Key words: idea, God, being, cognition, philosophy of religion, teology, philosophy of time.

Актуальність теми впливає із самого стану й статусу української філософії релігії – галузі пізнання, котра перебуває поки що на стадії структурного усталення (тому видається доцільним простежити відповідні особливості в аналізованих текстах). Через ретроспективне осмислення важливо вишукувати “ключ розуміння” вияву структурно-понятійних різноманітних взаємодій у